

STUDIJSKI BORAVAK U VENECIJI

U Veneciji sam boravio od 2. do 17. prosinca 1973. godine. Radio sam u Archivio di Stato di Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, Museo Correr, Biblioteca Querini Stampalia i u Fondazione Giorgio Cini (Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano).

Program rada bio mi je ovaj:

- 1) Unutar općeg plana istraživanja arhivske građe o seljačkoj buni 1573,¹ istražiti da li postoje neke vijesti i podaci o Seljačkoj buni 1573. u građi Archivio di Stato di Venezia i u rukopisnoj građi u knjižnicama Venecije;
- 2) Proučiti nova arhivska informativna pomagala u Archivio di Stato di Venezia;
- 3) Evidentirati novija kritička izdanja izvora građe iz arhiva u Veneciji.

1. Vijesti o Seljačkoj buni 1573. u Veneciji

U Archivio di Stato di Venezia, u *Rubricari Germania*, B*1, fol. 267v—268v pronašao sam tri kratka sažetka izvještaja mletačkog ambasadora iz Beča Giovannia Correr gdje se spominje hrvatskoslovenska buna 1573.² Sastavljač *Rubricari*-a sažimajući ambasadorove izvještaje na fol. 267v od 11. veljače 1572 (modo veneto, što je zapravo 1573) piše da je ambasadoru rekao car o pobuni seljaka podanika nadvojvode Karla na granicama Štajerske i Koruške. Na fol. 268r navodeći pismo ambasadora od 18. veljače piše da je buna ugušena, a na fol. 268v sažimajući pismo ambasadorovo od 25. veljače piše da je buna ugušena i da je poginulo 4000 seljaka a utamničeni su dvojica glavnih vođa.

U samim *Dispacci degli ambasciatori al Senato — Germania*, filza 4, fol. 4r—5r pronašao sam i pismo ambasadora Giovannia Correr od 11. veljače 1572. koje se spominje u *Rubricari*. Ambasador izvještava Senat da je čuo od Njegova Veličanstva da su se u Hrvatskoj i na granicama Štajerske i Koruške pobunili seljaci u velikom broju. Nadvojvoda Karlo je pisao da je moglo biti 10.000 pobunjenika, a prema izvještaju vesprimskog biskupa moglo ih je biti oko 6.000. Nadalje, izvještava da se njihov broj povećavao jer su silili druge seljake da im se pridruže, pljačkali su plemiće, zauzeli su tri mjesta, a tri puta su napadali na jedno drugo mjesto. Ambasador je pitao cara za razlog te pobune i njezina vođu. Odgovoreno mu je da pobuna potječe od podložnika nekog Tai Ferenza protiv koga su se seljaci bunili i prošle godine, a za vođu se ništa ne zna, već se drži da je neki turski izbjeglica. Na kraju izvještava kako mu je car rekao da će poslati vesprimskog biskupa da ih smiri te da je dio seljaka već slomljen. Spominje, napokon, da su seljaci naoružani samo vilama, lukovima i mačevima.

Dva druga izvještaja koja se spominju u *Rubricari* nisu sačuvana, jer odmah nakon izvještaja od 11. veljače dolazi izvještaj od 4. ožujka 1573. Pregledao sam sve izvještaje do 26. ožujka 1574. ali nisam našao nikakvih podataka o Seljačkoj buni 1573.

Osim izvještaja ambasadora iz arhiva (fonda) Senata pregledao sam još: *Deliberazioni Senato (Secreta). Registri 1572—1574*, no tu nema nikakvih uputstava Senata ambasadoru u vezi sa Seljačkom bunom 1573.

¹ I. Filipović, Istraživanje arhivske građe o Seljačkoj buni 1573, *Radovi Instituta za Hrvatsku povijest*, 1973, 13—40.

² Po nalogu Vijeća Deseterice (Consiglio di X) izvještaji su se »rubricirali«, odnosno registrirali u posebne sveske. Ti *Rubricari* pripadaju arhivu Senata i mogu poslužiti za izvještaje koji su danas izgubljeni, a ujedno i kao pomagalo da se lako pronađe sadržaj samih izvještaja. Pisar je u *Rubricari* za 16. st. redovito na rubu kratko sažeo sadržaj pojedinog odlomka izvještaja, koji onda s jednom ili dvije rečenice u samom tekstu opisuje.

Iz arhiva (fonda) Senato pregledao sam i *Dispacci degli Ambasciatori al Senato — Costantinopoli*, filza 6E—A7, za godinu 1572, 21. studenoga — 1573, 28. veljače. U tim izvještajima iz Carigrada ima vijesti da Turci misle preći preko Zadra, o mogućnostima i uvjetima mira između Venecije i Turske te o zaključenu toga mira i o granicama u Dalmaciji između Turske i Venecije, ali bailo Marc' Antonio Barbaro ne spominje pobunu seljaka 1573. godine.

Osim arhiva Senato pregledao sam još i arhive (fondove) Consiglio dei Dieci i Collegio.

U *Lettere di ambasciatori — Germania ai Capi del Consiglio dei Dieci* sačuvana su tri pisma ambasadora Giovannia Correr za godine 1572. i 1573. koja govore o odnosima s Turcima.

Nikakvih vijesti o buni nema niti u *Maggior Consiglio-Deliberazioni 1566—1577, Capi del Consiglio dei Dieci (Secreta) — Lettere di ambasciatori Germania (spedite) 1551—1636, Capi del Consiglio dei Dieci — Lettere 1572—1573 (communi), Capi del Consiglio dei Dieci-Lettere di rettori e di altre cariche, Capo contra Usocchi. 1572—73.*

Isto tako ni u arhivu Collegio nema vijesti o seljačkoj buni 1573. Pregledao sam: *Collegio — Esposizioni principi 1570—1573, Collegio-Lettere Principi di Germania 1515—1639, Collegio-Lettere dell'Impero 1543—1774, Collegio (Secreta) Lettere casa d'Austria 1536—1611, Collegio-Lettere (Secreta) 1571—1574; Collegio — Lettere (communi) 1572—1573.*

Od *Miscellanea* sam pregledao *Annali* za godinu 1572—1573, *Commemoriali* prema tiskanim registima Predelli-a i *Miscellanea di atti diplomatici e privati* (8—18. st.).

U indeksu *Provveditori da terra e da mar* nisam našao nikakve indikacije koje bi upućivale na postojanje kakve građe o Seljačkoj buni 1573. Isto tako ni u indeksu relacija *Relazioni ambasciatori, rettori, altre cariche* nema relacija iz Njemačke i Ugarske za godinu 1572—1573.³

Zanimao sam se za građu o trgovačkim odnosima Venecije s Hrvatskom, Ugarskom i Austrijom. U tu svrhu sam pregledao jedino *Cinque Savii alla mercanzia. Fondaco dei Tedeschi* za godinu 1572—1573. U toj kutiji naišao sam na knjižicu na pergameni u kojoj se opisuju cijene i vrsta robe koju je Venecija uvozila ili prodavala u Austriju i Njemačku.

U *Museo Correr* i *Biblioteca Nazionale Marciana*⁴ na temelju indeksa i kartoteka tražio sam da li eventualno postoje prijepisi izvještaja ambasadora i relacija u kojima bi mogla biti vijest o Seljačkoj buni, ali nisam pronašao ništa.

U *Fondazione Giorgio Cini, Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano*, gdje se čuva snimljena građa iz različitih arhiva o povijesti Venecije, pregledao sam mikrofilmove iz Staatsarchiv—Wien, Staatskanzlei Venedig. *Berichte 1572—1574*, bobina 61—63. Ti izvještaji govore uglavnom o odnosima s Turcima (njihova nadiranja i namjere).

Istražujući, dakle, arhivsku građu u Veneciji, pronašao sam samo tri sažetka iz izvještaja ambasadora iz Beča te jedan taj izvještaj u cjelini u pismu od 11. veljače 1572(3). U tom izvještaju ambasador Giovanni Correr piše Senatu da je pitao za razlog pobune seljake u Hrvatskoj i na granicama

³ Tiskom su izašle: E. Alberi, *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimo sesto, 15 svezaka (1839—1863)*; I. Fiedler i A. Arneht, *Relationen venezianischer Botschafter über Deutschland und Oesterreich (16—18. Jh)*, u *Fontes rerum Austriacarum*, Abt. II, sv. 22, 26, 27, i 30, Beč A. Segarizzi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, u seriji *Scrittori d'Italia*, Bari 1912—1916, vol. 36, 49, 79, i 80.

⁴ U *Museo Correr* i u *Biblioteca Nazionale* ima dosta građe koja se odnosi na naše krajeve, naročito na povijest Dalmacije. Posebno ističem ostavštinu G. Prage u Marciani pod sign. Mss. It. VI, 505—582 (12299—12376) koju je opširno prikazao Ferarri, *Le carte di storia ed erudizione dalm. di G. Praga ora Marciane*, u »*Rivista Dalmatica*« 30 (1959), fasc. 1 i 2.

Štajerske i Koruške. Car je odgovorio ambasadoru da je to pobuna podanika protiv njihova zemljišnog gospodara Franje Tahija, što ambasador a i Senat nisu — izgleda — smatrali od nekog većeg značenja za politiku tadašnje Venecije koja je bila usmjerena na sklapanje mira s Turcima. Najvjerojatnije zbog toga i nema drugih odraza na tu vijest. Zanimljivo je da druga pitanja o kojima ambasador izvještava, kao što su vjerski ratovi u Flandriji, pitanje čeških galijota koji su trebali ići u službu Veneciji, ima odraza u spisima Senata i Vijeća Desetorice. Isto tako i druge vijesti iz 1573., kao na primjer vijest da su uskoci zarobili jednu mletačku galiju s robom i odveli je u Senj, nalaze se u svim važnijim serijama arhiva Senata, Vijeće Desetorice i Kologija.

Međutim, daljnje istraživanje arhivske građe o Seljačkoj buni 1573. trebalo bi u Veneciji provesti naročito u vezi trgovačkih odnosa Venecije i Austrije u razdoblju prije bune i nakon nje.

Svakako bi bilo potrebno sustavno pristupiti evidentiranju važnije građe iz Archivio di Stato di Venezia koja se odnosi na hrvatsku povijest. To evidentiranje bi se moglo provoditi u skladu s potrebama i usmjerenjima historiografije kod nas.⁵

2. Informativna pomagala u Archivio di Stato di Venezia

Kao osnovno informativno pomagalo u venecijanskom državnom arhivu još uvijek služi A. Da Mosto, *Indice dell'Archivio di Stato di Venezia*, I—II, Roma 1937. Tu su iskazani svi arhivi (što u našoj terminologiji odgovara fondovima) s količinom građe, historijatom i djelovanjem pojedinih tvoraca, s detaljnijim oznakama vremenskog razdoblja za pojedina područja, te s bibliografijom do godine 1937.

Kao daljnje pomagalo služe *Indeksi*. Njih ima ukupno oko 380. To su zapravo neka vrsta inventara od kojih su neki analitički razrađeni, kao što je *Indice Consiglio dei Dieci* u 3 sveska.⁶ Ti su indeksi izrađeni ili kronološki ili abecednim redom prema područjima na koja se odnosi građa. Za svaku arhivsku jedinicu (Registro, filza, busta) označena je signatura i vremenski raspon. Ti se indeksi ne nalaze u čitaonici. Istraživač ih naručuje prema *Indice degli indici* gdje su abecednim redom doneseni svi arhivi (fondovi) sa serijama i naznakom broja indeksa. Za pojedine serije koje nisu u cjelini sačuvane u Archivio di Stato di Venezia, a građa ili prijepisi se nalaze drugdje (npr. u Museo Correr ili Biblioteca Nazionale Marciana), označeno je gdje se nalaze.⁷ U indeksima serija u kojima ima geografskih karata ili nacrti naznačena je signatura snimljenih karata i nacrti, tako da istraživač može konzultirati samo fotokopije, a tek izuzetno same originale karata i nacrti.

⁵ Tako je npr. Manoussacas Manoussos na grčkom napisao djelo: *Sistematsko istraživanje duke na Kreti*. 1. knjiga. *Missive e responsive 1417—1467*, Atena 1968, a za rusku povijest V. Eligio, *Les sources de l'histoire russe aux archives d'Etat de Venise*, u »Cahier du monde russe«, Paris 1964.

⁶ Od tih inventara tiskom su izišli: *Statistica degli atti custoditi nella sezione notarile. Venezia 1886*; *Archivio di stato di Venezia, Dispacci degli ambasciatori al Senato*, *Indice*. Roma 1959; S. Carbone, *Provveditori e Soprprovveditori alla Sanità della Repubblica di Venezia*. Carteggio coi representanti diplomatici e consolari veneti all'estero e con Uffici di Sanità esteri corrispondenti, Roma 1962; F. Zugo, *L'Archivio storico della Camera da Commercio di Venezia (Inventario 1806—1870)*, Venezia 1964. Opširnu bibliografiju s pregledom upravnih fondova donosi R. Morozzo della Rocca e M. Tiepolo, *Venezia dalle origini al 1793*, Milano 1972. Za posebne skupine vidi R. Marozzo della Rocca, *Fonti per la storia del commercio veneziano conservate presso l'Archivio di Stato di Venezia*, Venezia 1954. i M. Tiepolo, *Fonti per la storia della architettura nell'Archivio di Stato di Venezia*, Venezia 1966. (Istituto Superiore di architettura, ciklostilom).

⁷ Indeks za *Dispacci deli ambasciatori e rettori veneti custoditi in Archivio (ma non in Secreta) e alla Marciana 1741—1784*, ili *Indice generale delle relazioni dei veneti ambasciatori e residenti presso gli Stati esteri (sec. XVI—XVII)* sadrži oznake gdje se sve nalaze relacije u Museo Correr i u Marciani.

Od novijih informativnih sredstava za sve arhive u Italiji u pripremi je »Guida generale degli archivi di stato italiani.«⁸ Cilj je tog Vodiča da pruži globalnu i sintetičku a ujedno brzu i pouzdanu informaciju o građi u talijanskim arhivima. Pripravni rad je započeo već 1966. s diskusijom arhivista i davanjem sugestija za izradu Vodiča. 1969. izrađene su »Istruzioni per la Guida generale degli archivi di stato«. U Vodiču će izići abecednim redom gradova okvirni pregled arhivske građe. Pokretač tog pothvata je Ministero dell'interno, Direzione degli archivi di stato, Ufficio studi e pubblicazioni, Roma. Rad bi trebao biti završen godine 1974. Sav pothvat financira dijelom Consiglio nazionale delle ricerche, a dijelom se sredstva uzimlju iz redovnih materijalnih sredstava financiranja arhiva. Za svaki pojedini arhiv određen je odgovorni koji vodi taj rad uz pomoć suradnika. Pojedini fondovi i serije obrađuju se na posebnim kartonima koji imaju ove rubrike: 1) Naziv fonda, serije, zbirke i krajnji datumi s veoma kratkim historijatom i funkcijom tvorca; 2) Smještaj; 3) Količina; 4) Kad je fond ušao u arhiv; 5) Registraturna pomagala; 6) Bibliografija i 7) Bilješke. Konačna redakcija se ima izraditi u Rimu kod spomenute Direkcije državnih arhiva.

U Archivio di Stato di Venezia postoje posebna *informativna pomagala za mikrofilmoteku*. Prije samog snimanja arhivske građe u svrhu zaštite ispuni se tiskani obrazac u kojem su naznačeni fond, arhivska jedinica, broj listova, vremenski raspon, oznaka da li je papir ili pergamena, broj listova koji nedostaju, prazni listovi, dan snimanja i bilješke. Ti obrasci se kasnije uvezuju po arhivima (fondovima) ili serijama i služe kao inventar snimljene građe. Bobine su numerirane od br. 1 pa dalje. Dvije kartoteke služe za evidenciju snimljene građe. Kartoteka na »bijelim karticama« služi za oznaku snimljenih arhivskih jedinica. Tu se nalazi oznaka tekućeg broja serije, broj bobine u kojoj se nalazi dotična arhivska jedinica, dan snimanja, naziv fonda (serije), vremenski raspon (cijelog fonda ili serije), broj arhivske jedinice (registro, filza), vremenski raspon te arhivske jedinice, broj listova. Kartoteka na »žutim karticama« služi za oznaku sadržaja svake bobine. Na tim je karticama označen tekući broj serije, broj bobine, naziv fonda ili serije s vremenskim rasponom, arhivska jedinica (Registro, filza s vremenskim rasponom) broj listova i snimaka.

Posebno su *snimljene karte i nacrti* iz različitih fondova. Izrađena je i posebna kartoteka za pojedine fondove, odnosno serije u kojoj je naznačen naziv (sadržaj) karte, vrijeme nastanka, mjerilo, veličina te smještaj u fondu i u mikrofilmoteci. Fotokopije su posebno uvezane te se njima služe istraživači.⁹

Posebno se skuplja građa za *Codice veneziano* iz različitih arhiva u Italiji i inozemstvu. Sve su isprave fotokopirane i stavljene u posebne mape. Već je skupljena građa do 12. st., a radi se na skupljanju građe za 13. st.

Za rukopisnu građu koja se čuva u *Biblioteca Nazionale Marciana* postoje kao informativna pomagala abecedni indeksi (po predmetima, osobama, zemljama i mjestima) koju je počeo izrađivati Valentinelli a dijelom su i tiskani. Za građu u *Museo Correr* kao informativna pomagala služe kartoteke isto tako uređene prema abecedi osoba, predmeta, zemalja i mjesta.

Fondazione Giorgio Cini u svom okviru ima *Centro di Culture e Civiltà* koji djeluje preko četiri instituta te zajedno tvore Scuola di San Giorgio

⁸ Usp. Plero d'Angiolini, Claudio Papone, La Guida generale degli archivi di stato italiani: un'esperienza in corso, u »Rassegna degli archivi di Stato« XXXII (1972) 2, 285-305; A. Barletta, Un problema posto della »Istruzioni per la Guida generale degli archivi di stato«: la scomposizione della »Miscellanea famigle« conservata presso l'archivio di stato di Roma, u »Rassegna degli archivi di Stato«, XXXII (1972), 1, 9-19.

⁹ Snimljena je zbirka »Miscellanea«, zatim nacrti i karte iz fondova: Proveditori alle fortezze, Dispacci ambasciatori, Proveditori ai confini, Fortezze, Genio Civile. Tu se nalazi dosta kartografskog materijala i nacrti za područje Dalmacije i za granična područja Hrvatske s mletačkom republikom.

per lo studio della civiltà veneziana. *Istituto di Storia dell'Arte* ima specijalističku biblioteku, fototeku i zbirku revija o povijesti umetnosti, promiče istraživanja, održava različite konferencije i studijske susrete te priređuje različite izložbe. *Istituto di Lettere, Musica e Teatro* sabire građu s područja lingvistike, književnosti, kazališta i glazbe, izdaje rijetke lingvističke tekstove, *Atlante Linguistico Mediterraneo*. Posjeduje fototeku glazbenih tekstova, mikrofilmoteku starih scenografija, jezični arhiv i zbirku od 37.000 libreta (*Biblioteca Rolandina*). *Istituto di Storia della Società e dello Stato veneziano* uz specijalističku biblioteku posjeduje mikrofilmoteku u kojoj je snimljena građa iz različitih arhiva u Evropi i izvan nje, a u vezi je s poviješću Venecije i s odnosima Venecije s Evropom, Azijom i Afrikom. Za mikrofilmove postoje posebne kartoteke po zemljama i kronološki. Taj Institut surađuje s *Istituto Venezia e l'Oriente* koji također ima svoju mikrofilmoteku.

Cijela *Scuola di San Giorgia* per lo studio della civiltà veneziana ima biblioteku od 150.000 svezaka, fototeku od oko 600.000 fotografskih jedinica, jezični arhiv od oko 250.000 kartica te mikrofilmoteku od preko dva milijuna snimaka. Svi ti instituti zajedno izdaju više publikacija,¹⁰ priređuju tečajeve za specijalizaciju i usavršavanje od kojih su najznačajniji *Corsi internazionali di alta cultura*.

Spomenuti *Istituto di storia della società e dello stato veneziano* nastavlja skupljanjem građe o Veneciji te besplatno nabavlja istraživačima za njihov rad mikrosnimke građe iz različitih arhiva. Sam taj Institut ima oko jedan milijun snimaka građe iz arhiva u Austriji, Vatikanu, Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Irskoj, Italiji, Jugoslaviji, Holandiji, Rusiji i Turskoj.¹¹

3. Kritička izdanja arhivske građe

Osim *Deputazione Veneta di storia patria*,¹² koja i dalje izdaje kritička izdanja različitih kodeksa i rukopisne građe, u Veneciji je osnovan *Odbor za sistematsko izdavanje izvora građe u vezi s poviješću Venecije*.¹³ Građa je raspoređena u pet skupina: *Archivi pubblici*, *Archivi ecclesiastici*, *Archivi notariili*, *Archivi privati* i *Fondi Veri*. Tekstovi se izdaju cjelovito s neophodnim kritičkim aparatom. U predgovoru se donosi historijat tvorca fonda od njegova početka pa do prestanka djelovanja.

Za detaljniji uvid u izdavanje arhivske građe izvanredno može poslužiti *Bibliografia storica nazionale* koju izdaje *Giunta centrale* per gli studi storici. Dosada je izišlo 26 svezaka za godine 1939—1968. Na početku svakog odsjeka (povijest starog, srednjeg i novog vijeka te suvremena povijest) donose se bibliografski podaci objavljene građe.¹⁴

J. Kolanović

¹⁰ Od periodičkih publikacija ti instituti izdaju: *Saggi e Memorie di storia dell'arte, Studi veneziani, Bollettino dell'Atlante linguistico Mediterraneo*, a od kolekcija *Storia della civiltà veneziana i Civiltà veneziana s podgrupama Fonti e testi, Studi, Saggi, Dizionari dialettali, Musiche veneziane inedite o rare* i dr.

¹¹ Opći pregled sadržaja i primova mikrofilmoteke donosi »*Bollettino dell'Istituto di storia della società e dello stato veneziano*«.

¹² Izvori su podijeljeni u četiri serije: *Documenti, Statuti, Cronache e Diari* i *Miscellanea*, a izdaju se pod zajedničkim nazivom *Monumenti storici*. Ista *Deputazione Veneta di storia patria* izdaje i *Archivio Veneto* u kojem su objavljeni brojni izvori iz venecijanskog arhiva. Usp. R. Cessi, *Indice generale del Archivio Veneto (1871—1930)*. Izvornu građu izdaje i *Accademia dei Lincei* di Roma u čijem izdanju su izašli *Deliberazioni di Maggior Consiglio*.

¹³ *Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, Venezia, Frari 3002* presso l'*Archivio di Stato*. Od 1948. godine izišlo je 23 knjige tiskane građe.

¹⁴ Ta bibliografija sadrži naznake tiskanih djela u Italiji i priloge iz znanstvenih revija kao i recenzije. Sav bibliografski materijal je sreden u sekcije i podsekcije. Osnovne su sekcije: *Pomoćne povijesne znanosti i pomagala, Djela općeg značaja, predhistorija, stari vijek, srednji vijek, novi vijek i suvremena povijest*.